

УДК 316.4.066:316.334.3 + 316.485

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2025.108.5>

О. М. КУЗЬМУК

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри політології та публічного управління
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: 0000-0002-9729-1785

СТІЙКІСТЬ «ЗНИЗУ»: РОЛЬ ЛОКАЛЬНИХ МЕРЕЖ ВЗАЄМОДОПОМОГИ У ПІДТРИМЦІ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

В умовах тривалої повномасштабної збройної агресії та системних екзистенційних загроз, що постали перед українським суспільством, феномен соціальної стійкості трансформується з теоретичного конструкту в ключовий чинник збереження національної суб'єктності та цілісності соціальної тканини. Дана стаття присвячена концептуалізації феномену «стійкості низу» (bottom-up resilience) як специфічної форми соціальної самоорганізації, що виникає у відповідь на кризові умови функціонування соціуму. Актуальність дослідження зумовлена потребою у подоланні наявних методологічних розривів у вітчизняній та зарубіжній соціології, яка традиційно розглядає стійкість або кризу призму макроструктурних процесів (інституційна спроможність держави, функціонування критичної інфраструктури, державне управління), або на мікрорівні (індивідуальна психологічна резильєнтність та адаптивність особистості).

Авторка аргументує, що домінування бінарної опозиції «макро-мікро» призводить до небезпечного методологічного редукціонізму, залишаючи поза увагою дослідників мезо-рівень соціальної взаємодії. Саме на цьому рівні розгортаються динамічні процеси масової самоорганізації, формуються ситуативні та сталі волонтерські об'єднання, сусідські спільноти та неінституціоналізовані мережі взаємодопомоги. У статті доводиться, що ці горизонтальні структури, які часто базуються на «слабких зв'язках» та неформальних практиках солідарності, відіграли вирішальну роль у перші місяці вторгнення та продовжують залишатися фундаментом суспільної згуртованості. Ігнорування цього пласту соціальної реальності загрожуює викривленням розуміння механізмів виживання українського суспільства та знижує прогностичну цінність соціологічних моделей повоєнної відбудови.

Методологічну основу роботи складають методи теоретичного узагальнення, компаративний аналіз сучасних концепцій стійкості (resilience) та теорій соціального капіталу, а також концептуальне моделювання мережевих взаємодій. У дослідженні здійснено деконструкцію обмежень існуючих дослідницьких стратегій та запропоновано інтегративну модель аналізу, яка фокусується на локальних мережах як центральному механізмі соціальної амортизації кризових впливів.

Особливу увагу приділено аналізу того, як спонтанна низова координація компенсує дисфункції формальних інститутів в умовах високої невизначеності. Результати дослідження демонструють, що «стійкість знизу» є не лише реактивною відповіддю на загрозу, але й проактивним механізмом творення нових форм соціальної довіри та згуртованості. Висновки статті мають практичне значення для розробки стратегій повоєнного відновлення громад, вказуючи на необхідність інклюзії неформальних мереж у процеси прийняття рішень та управління відновленням, а також для подальшого удосконалення методологічного інструментарію соціології кризових станів.

Ключові слова: соціальна стійкість, локальні мережі взаємодопомоги, соціальна згуртованість, низова самоорганізація, мезо-рівень соціальної взаємодії, волонтерські практики, методологія соціологічного дослідження, соціальний капітал, суспільство в умовах війни.

Постановка проблеми. Соціальна згуртованість традиційно виступає ключовим об'єктом соціологічного аналізу, оскільки становить фундаментальну основу життєздатності суспільства та слугує інтегральним індикатором його внутрішньої стабільності. Однак в умовах глибоких соціальних потрясінь та екзистенційних викликів, спричинених повномасштабною збройною агресією проти України, цей концепт набуває нового змісту. Здатність громад до самоорганізації, швидкої мобілізації ресурсів та колективної дії «знизу» трансформується з локального феномену у визначальний чинник національної стійкості (national resilience). У цьому контексті локальні мережі взаємодопомоги перестають бути лише ситуативними механізмами виживання; вони еволюціонують у дієві інструменти розв'язання нагальних гуманітарних проблем та виступають «каркасом», що утримує соціальну тканину від дезінтеграції. Відтак, всебічне та методологічно коректне дослідження цих процесів становить пріоритетне наукове та практичне завдання сучасної української соціології.

Водночас, попри теоретичне визнання багатогранності феномену стійкості, сучасна емпірична соціологія стикається з фундаментальною методологічною проблемою. У дослідницьких практиках спостерігається стійка тенденція до редукціонізму – зведення комплексного та динамічного явища резильєнтності до обмеженого набору формалізованих індикаторів. Існуючі підходи здебільшого поляризовані: (1) макро-рівень – фокус на якості інститутів, стані інфраструктури, ефективності державних програм та (2) мікро-рівень – акцент на індивідуальній психологічній резильєнтності та адаптивних стратегіях окремих акторів.

Така бінарна оптика залишає поза увагою дослідників широкий пласт неформальних, мережевих та повсякденних практик мезо-рівня. Саме ці практики, що часто базуються на «слабких зв'язках» та горизонтальній довірі, сьогодні формують реальну онтологічну основу стійкості громад, проте залишаються методологічно «невидимими» для класичного інструментарію.

Наслідком такого спрощення є систематичне викривлення соціологічного знання про реальні механізми, що дозволяють українському суспільству чинити опір агресії та адаптуватися до кризових умов. Це, у свою чергу, суттєво нівелює прогностичний потенціал соціології, зокрема її здатність пояснювати т.зв. «парадокс стійкості» – емпірично фіксовану ситуацію, коли громади з обмеженими формальними ресурсами виявляються ефективнішими та життєздатнішими за більш забезпечені, але соціально атомізовані спільноти.

У практичній площині недооцінка латентних мережевих структур та їх ролі у соціальній амортизації унеможливує розробку дієвих державних політик. Без розуміння архітекτονіки низової солідарності будь-які стратегії відновлення ризикують бути неефективними, оскільки не спиратимуться на реальні центри громадської самоорганізації.

Таким чином, критичний перегляд існуючих методологічних підходів та розробка оновленої концептуальної рамки для дослідження «стійкості знизу» постає не як вузькоспеціалізована проблема, а як нагальне науково-практичне завдання. Необхідність такої ревізії диктується як внутрішньою логікою розвитку соціології кризових станів (*sociology of crisis*), так і гострою потребою суспільної практики в отриманні валідних даних про процеси, що визначають регенеративний потенціал українського соціуму. Вирішення цієї проблеми дозволить здійснити перехід від статичного «знімка» інституцій до багатовимірної аналізу локальних мереж як динамічного процесу, що є необхідною передумовою для посилення соціальної згуртованості у повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науковий дискурс щодо трансформації українського суспільства в умовах повномасштабного вторгнення характеризується зміщенням фокусу з опису руйнівних наслідків війни на аналіз механізмів адаптації та резильєнтності. Дослідники все частіше розглядають соціальне середовище не просто як простір життєдіяльності, що зазнав травматичного впливу, а як активний чинник резильєнтності, що реалізується через функції абсорбції (поглинання шоків), адаптації та трансформації суспільних систем [6]. У цьому контексті стійкість громади концептуалізується не лише як економічна спроможність, але передусім як здатність до відновлення через соціальну когезію та мобілізацію внутрішніх ресурсів [2].

Значний масив робіт присвячено інституційним змінам у третьому секторі. Аналітики міжнародних організацій, зокрема ActionAid, характеризують процеси, що розпочалися після 24 лютого 2022 року, як прояв «сили знизу» (*power from below*), коли громадянські організації взяли на себе відповідальність у сферах, де державні інституції демонстрували дисфункцію або перевантаження [1]. Емпіричні розвідки Центру Спільних Дій підтверджують, що низовий громадський рух,

виникнувши як спонтанна реакція на екзистенційну загрозу, продемонстрував високу інституційну виживаність: близько 80% ініціатив, створених у 2022 році, трансформувалися у сталі форми діяльності [9]. Волонтерство при цьому розглядається як ключовий механізм мобілізації ресурсів, де кооперація швидко переросла рівень особистих контактів, сформувавши системні координаційні платформи з рівнем суспільної довіри (80%), що значно перевищує довіру до державних інституцій [8].

Важливим для нашого дослідження є фіксація динаміки соціальної згуртованості. Дані моніторингу reSCORE 2024 вказують на збереження високого рівня горизонтальної згуртованості (плюралістична ідентичність, відчуття приналежності), водночас фіксуючи тривожну тенденцію до зниження показників вертикальної згуртованості (довіри до влади) [10]. Така дивергенція актуалізує роль локальних мереж взаємодопомоги як компенсаторного механізму, що утримує соціальну структуру. У цьому контексті важливими є дослідження ролі фахівців-практиків (фасилітаторів) у громадах, чия діяльність сприяє зниженню напруги та налагодженню діалогу, особливо в процесах інтеграції ВПО [3]. Науковці наголошують, що успішна інтеграція переміщених осіб можлива лише за умов їх залучення до спільної волонтерської діяльності та процесів прийняття рішень, що перетворює їх з об'єктів допомоги на суб'єктів самоорганізації [5].

Фундаментальне підґрунтя для розуміння природи досліджуваних мереж закладено у працях зарубіжних соціологів. Д. Спейд проводить критично важливе розмежування між вертикальною благодійністю та горизонтальною взаємодопомогою (*mutual aid*), визначаючи останню як політично значущий акт побудови нових соціальних відносин солідарності, а не пасивного очікування допомоги [14]. Цю тезу розвиває С. Партелоу, доводячи на прикладі посткатастрофічного відновлення пряму кореляцію між наявним соціальним капіталом та швидкістю регенерації громади [13]. У вітчизняному дискурсі

О. Кузьмук пропонує розрізнити об'єктивні (ресурсні) та суб'єктивні виміри стійкості, доводячи, що саме локальні мережі формують суб'єктивне відчуття єдності, без якого матеріальні ресурси є неефективними [12]. Крім того, підкреслюється роль інклюзивності локальних ініціатив як запобіжника соціальних конфліктів між «старими» та «новими» мешканцями громад [11].

Окремий пласт досліджень фокусується на ролі цифрових інструментів. О. Кислова та співавтори, застосовуючи теорію використання та задоволення (UGT), демонструють трансформацію соціальних мереж з комунікаційних платформ на інструменти виживання та формування нових кіл довіри [4]. Водночас, дослідники вказують на загрози для сталості волонтерського сектору: фінансову нестабільність, залежність від донорських політик (де локальні ОГС часто виступають лише субпідрядниками) та ризики професійного вигорання [1; 7].

Попри значний обсяг емпіричних даних та теоретичних напрацювань, у соціології залишається невирішеним питанням, що стосується концептуалізації мезо-рівня соціальної стійкості. Більшість наведених досліджень фокусуються або на макроструктурних змінах (інституціоналізація волонтерства, державна політика, індекси сталості [7; 9]), або на індивідуальних стратегіях адаптації та психологічних аспектах резильєнтності.

Поза увагою дослідників залишається глибинна механіка функціонування неформальних локальних мереж як самодостатніх соціальних екосистем. Недостатньо вивченим є питання: яким чином спонтанні «слабкі зв'язки» (у термінології М. Грановеттера) в умовах екстремального стресу трансформуються у «сильні» інститути довіри? Як саме відбувається конвертація індивідуального соціального капіталу в колективну безпеку на рівні територіальної громади без участі формальних вертикальних структур?

Існуючі дослідження констатують факт ефективності низових ініціатив, проте рідко розкривають соціологічну природу цієї ефективності через призму мережевого аналізу. Крім того, потребує уточнення роль цих мереж не лише як інструменту «швидкого реагування» на гуманітарні виклики, а як довготривалого фактору посттравматичної соціальної згуртованості, що здатний компенсувати інституційну слабкість держави у повоєнний період.

Саме роль локальних мереж взаємодопомоги як інтегративного механізму, що забезпечує «зшивання» соціальної тканини в умовах фрагментації та кризи довіри до вертикальних інститутів, і становить предмет даної статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Виходячи з актуальності теми та виявленої неповноти наукового осмислення мезо-рівня соціальної взаємодії в умовах війни, метою цієї статті є концептуалізація феномену «стійкості знизу» через аналіз функціональної ролі локальних мереж взаємодопомоги як ключового механізму підтримки та регенерації соціальної згуртованості в умовах кризового соціуму.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань: здійснити демаркацію поняття «соціальна стійкість» на мезо-рівні, розмежувавши його з індивідуальною психологічною резильєнтністю та інституційною спроможністю держави, а також визначити специфіку мережевої взаємодії в умовах екзистенційної загрози; розкрити механізми трансформації спонтанних, ситуативних практик солідарності у сталі (інституціоналізовані) форми громадської самоорганізації, проаналізувавши динаміку перетворення «слабких зв'язків» на ресурс колективної безпеки; визначити компенсаторний потенціал локальних мереж взаємодопомоги, з'ясувавши, яким чином неформальна горизонтальна координація заміщує або доповнює дисфункціональні елементи вертикальних державних

інститутів (зокрема, у сфері гуманітарного реагування та інтеграції ВПО); окреслити роль локальних спільнот як суб'єктів повоєнної відбудови, обґрунтувавши необхідність інклюзії неформальних мережових структур у стратегії національного відновлення задля забезпечення довготривалої соціальної згуртованості.

Об'єктом дослідження є соціальна згуртованість українського суспільства в умовах повномасштабного вторгнення, а предметом – локальні мережі взаємодопомоги як чинник забезпечення «стійкості знизу».

Виклад основного матеріалу. Феномен соціальної стійкості (resilience) в умовах екзистенційних загроз, що постали перед Україною, набуває виняткової ваги у сучасному науковому дискурсі, трансформуючись із суто теоретичного конструкту в ключовий об'єкт соціологічного аналізу. Повномасштабне вторгнення стало каталізатором унікальних процесів суспільної самоорганізації, які вимагають глибокого осмислення. Численні емпіричні дані, зокрема результати моніторингу reSCORE, переконливо демонструють збереження високого рівня горизонтальної згуртованості та національної єдності, попри безпрецедентний тиск на соціальну систему [10]. Паралельно з цим, аналітичні центри документують феноменальне зростання громадського сектору, який демонструє здатність до швидкої адаптації та масштабування діяльності [9]. Втім, попри наявність значного масиву емпіричних даних, критичний аналіз сучасного наукового доробку дозволяє констатувати наявність суттєвої методологічної проблеми, яку можна охарактеризувати як редукціонізм у дослідженнях стійкості.

Ця проблема проявляється у домінуванні бінарної опозиції в підходах до вивчення резильєнтності, що залишає поза увагою дослідників цілі пласти соціальної реальності. З одного боку, поширеним є макро-інституційний підхід, у межах якого стійкість інтерпретується переважно як результат ефективності державного управління, логістики та функціонування критичної інфраструктури. У такій оптиці населення часто розглядається як пасивний об'єкт соціальної політики або реципієнт гуманітарної допомоги [2], що, безумовно, є важливим для оцінки державних спроможностей, але не пояснює феномену масового низового опору. З іншого боку, дослідницький фокус часто зміщується на формалізований волонтерський рух – діяльність великих благодійних фондів та інституціоналізованих громадських організацій [1; 7; 8]. Безумовно, цей сектор відіграє колосальну роль, проте фокусування виключно на ньому залишає «невидимими» для соціологічної оптики менш помітні, рутинні, але критично важливі практики взаємодопомоги – від сусідських чатів до ситуативних груп підтримки, які формують тканину повсякденного життя в умовах війни. Наслідком такого спрощення стає небезпечне епістемологічне викривлення: наука ризикує втратити з поля зору реальні механізми, що забезпечили виживання

громад у найбільш критичні моменти. Як слушно зауважують аналітики ActionAid, саме громадянське суспільство, реалізуючи концепцію «сили знизу», взяло на себе відповідальність та функції життєзабезпечення у тих сферах, де державні інституції стикнулися з дисфункцією або перевантаженням [1].

Саме тому нагальним завданням стає зміщення дослідницького фокусу на мезо-рівень локальних мереж та концептуалізація феномену «стійкості знизу». Теоретичним ключем до розуміння специфіки українського досвіду може слугувати фундаментальне розмежування між вертикальними структурами благодійності та горизонтальними мережами взаємопідтримки. Спираючись на підхід Д. Спейда, варто наголосити, що справжня взаємодопомога (*mutual aid*) є не просто механізмом розподілу ресурсів, а політично значущим актом побудови нових солідарних відносин («*Solidarity Not Charity*»), де суб'єктність спільноти реалізується через колективну дію, а не через пасивне очікування зовнішньої інтервенції [14]. Ця теоретична рамка дозволяє по-новому інтерпретувати емпіричні дані, наведені Центром Спільних Дій, згідно з якими абсолютна більшість (близько 80%) низових ініціатив, що виникли як спонтанна реакція на загрозу, згодом трансформувалися у сталі організаційні форми [9]. Такий факт свідчить про те, що українські локальні мережі здійснили якісний еволюційний перехід від ієрархічних та централізованих моделей антикризового менеджменту до гнучких мережових структур солідарності, що виявилися більш життєздатними в умовах невизначеності.

Механізми цієї трансформації та ефективності низових мереж розкриваються через категорію соціального капіталу. Як доводить С. Партелоу на прикладі відновлення спільнот після катастроф, існує пряма кореляція між наявним рівнем соціального капіталу та швидкістю регенерації громади [13]. У цьому контексті соціальний капітал перестає бути абстрактною категорією і постає як динамічний актив, що дозволяє мережам ефективно акумулювати та розподіляти обмежені блага. Розвиваючи цю думку безпосередньо в контексті реалій війни, О. Кузьмук пропонує важливе розрізнення між об'єктивними (ресурсними) та суб'єктивними вимірами стійкості [12]. Емпіричний аналіз підтверджує, що проста наявність матеріальних ресурсів є недостатньою умовою стійкості без суб'єктивного відчуття єдності та спільної мети, яке генерується та відтворюється саме в просторі локальних мереж взаємодії. Більше того, в умовах повномасштабного вторгнення ці мережі виконують критичну функцію соціальної амортизації та інтеграції, особливо у контексті взаємодії з внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Дослідники, зокрема Джакоді та співавтори, наголошують, що стійкість соціальної тканини прямо залежить від інклюзивності локальних ініціатив [11]. Цю тезу підтверджують висновки М. Лехолетової, яка вказує, що успішна інтеграція ВПО можлива лише за умови їх залучення до спільних волонтерських практик, що

перетворює їх із пасивних об'єктів гуманітарної допомоги на активних суб'єктів самоорганізації [5].

Важливу роль у фасилітації цих процесів відіграють професійні координатори та фахівці з соціальної згуртованості, чия діяльність, за даними Карітасу України, сприяє зниженню соціальної напруги та налагодженню продуктивного діалогу всередині громад [3]. Окремим, але не менш важливим виміром функціонування локальних мереж, є цифровий простір. О. Кислова та співавтори, застосовуючи теорію використання та задоволення (UGT), демонструють трансформацію соціальних мереж, які з розважальних платформ перетворилися на інструменти фізичного виживання та координації ресурсів, дозволяючи формувати нові кола довіри в умовах розриву старих соціальних зв'язків [4]. Це спостереження корелює з даними про те, що волонтерські платформи користуються значно вищим рівнем довіри суспільства, ніж офіційні інституції [8], що підтверджує тезу про заміщення вертикальної довіри горизонтальною.

Виходячи з проведеного аналізу, стає очевидною необхідність перегляду існуючих дослідницьких стратегій та впровадження оновленої, інтегративної моделі дослідження «стійкості низу», що базується на принципі методологічної тріангуляції. Реалізація такої моделі на макрорівні має передбачати проведення комплексного кількісного картування ландшафту довіри та соціальної згуртованості. При цьому доцільним вбачається використання валідного та апробованого інструментарію, подібного до індексу reSCORE [10] або індексу сталості організації громадянського суспільства [7], проте з суттєвою модифікацією – розширенням системи індикаторів для фіксації неформальних, латентних практик взаємодії, які часто випадають з поля зору стандартизованих опитувань. Логічним продовженням аналізу має стати мезорівень, сфокусований на дослідженні архітектури соціальних зв'язків у локальних спільнотах за допомогою методу мережевого аналізу (Social Network Analysis). Такий підхід дозволить емпірично верифікувати процеси, описані в аналітичних звітах ЦЕДЕМ [8] та Центру Спільних Дій [9], зокрема простежити динаміку трансформації ситуативних «слабких зв'язків» у стійкі інституційні форми співпраці. Глибинне ж розуміння феномену забезпечується на мікрорівні через занурення у внутрішню логіку повсякденних практик. Застосування якісних методів, таких як наративні інтерв'ю та етнографічні спостереження, уможливило вивчення суб'єктивних смислів солідарності, акцентованих у працях О. Кузьмук [12], а також детальну реконструкцію механізмів психологічної адаптації та резильєнтності, що є предметом аналізу О. Сиви [6].

Таким чином, узагальнюючи викладений матеріал, можна стверджувати, що локальні мережі взаємодопомоги є не просто допоміжним елементом системи гуманітарного реагування, а фундаментом соціальної стійкості українського суспільства в умовах війни. Вони ефективно

трансформують індивідуальний соціальний капітал у колективну безпеку, забезпечуючи життєздатність соціуму через механізми дієвої солідарності. Ігнорування цього мезо-рівня у наукових дослідженнях та державних стратегіях відновлення несе ризики втрати ключового ресурсу для повоєнної відбудови, тому запропонована інтегративна модель дозволяє здійснити необхідний перехід від статичної фіксації ресурсів до динамічного розуміння процесів самоорганізації, що є необхідною передумовою для адекватної соціологічної рефлексії українського досвіду опору.

Висновки та перспективи подальшого розвитку у цьому напрямі. Проведене у межах статті теоретико-методологічне дослідження дозволяє сформулювати низку засадничих висновків, які концептуалізують природу соціальної стійкості українського суспільства в умовах екзистенційної кризи та визначають вектори оновлення соціологічного інструментарію.

Насамперед, у роботі аргументовано доведено, що домінуюча у сучасному науковому дискурсі практика вивчення соціальної згуртованості в умовах війни характеризується системним методологічним редукціонізмом. Ця проблема проявляється у схильності дослідників зводити комплексний, багатовимірний феномен резильєнтності виключно до макроінституційних показників, таких як ефективність державного антикризового менеджменту та обсяги міжнародної допомоги, або ж до аналізу формалізованого, інституційного волонтерства. Такий підхід, як було продемонстровано, призводить до суттєвого викривлення соціологічного знання, оскільки формує хибне уявлення про пасивність локальних спільнот та залишає «методологічно невидимим» величезний пласт неформальних практик взаємодопомоги на мезо-рівні. Водночас, як засвідчує аналіз емпіричних даних [1; 9], саме ці латентні мережі відіграли вирішальну роль у збереженні соціальної тканини в найбільш критичні періоди вторгнення і продовжують виступати ключовим механізмом її регенерації.

Другим важливим висновком є обґрунтування евристичної цінності парадигми «стійкості знизу» (community resilience) як базової теоретичної рамки для дослідження українського досвіду. Спираючись на аналіз джерел [11; 14], у статті підтверджено, що локальні мережі взаємодопомоги не можна розглядати лише як ситуативні, реактивні відповіді на стрес. Натомість вони являють собою складні, саморегульовані соціальні екосистеми, здатні ефективно трансформувати індивідуальний соціальний капітал у колективну безпеку. Саме ці горизонтальні структури, функціонування яких базується на принципах дієвої солідарності, а не пасивної благодійності, виступають головним запобіжником соціальної фрагментації та атомізації суспільства в умовах тривалого травматичного стресу [6; 12].

Ключовим науковим здобутком роботи стала розробка контурів інтегративної моделі дослідження, яка долає фрагментарність

існуючих підходів шляхом реалізації принципу методологічної триангуляції. Запропонована модель пропонує системне поєднання трьох дослідницьких оптик: кількісного картування ландшафту довіри на макрорівні з використанням адаптованих інструментів типу reSCORE [10], мережевого аналізу (SNA) архітекtonіки зв'язків у локальних спільнотах на мезо-рівні, а також якісного заглиблення у внутрішню логіку повсякденних практик та суб'єктивних смислів солідарності на мікрорівні. Такий синтетичний підхід дозволяє отримати об'ємну картину соціальної реальності, де статистичні показники верифікуються глибинним розумінням мотивації акторів.

Практична значущість отриманих результатів відкриває широке поле для подальших наукових пошуків, пріоритетом яких має стати перехід від теоретичного конструювання до емпіричної апробації запропонованої моделі. Це завдання вимагає розробки та валідації специфічного дослідницького інструментарію, чутливого до неформальних взаємодій, зокрема гайдів для наративних інтерв'ю та методик цифрової етнографії для аналізу комунікації у будинкових чатах. Нагальним вбачається застосування цієї методології для вивчення специфічних форм стійкості у вразливих групах, передусім у контексті інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Як вказують дослідники [5; 11], саме інклюзія у низові мережі взаємодопомоги є ключовим фактором зниження соціальної напруги та успішної адаптації переселенців. Не менш важливим є аналіз практик солідарності у прифронтових громадах, де локальні мережі часто де-факто заміщують дисфункціональні державні сервіси, забезпечуючи фізичне виживання населення. У довгостроковій перспективі розгортання лонгітюдних досліджень на основі цієї моделі дозволить відстежити динаміку трансформації практик взаємодопомоги в умовах повоєнної відбудови. Враховуючи ризик зниження мобілізаційного потенціалу мереж після завершення гострої фази конфлікту, розуміння механізмів їх інституціоналізації та включення у процеси прийняття рішень є критичною передумовою для забезпечення демократичного розвитку України та уникнення патерналістських моделей відновлення.

Список використаної літератури

1. From the Ground Up: Ukraine's Civil Society in Recovery. A Political Economy Analysis of Civil Society Dynamics and Perspectives for the Future / ActionAid International. 2025.
2. Двігун А. О. Стійкість та потенціал громад в умовах війни: загрози та заходи протидії. *Review of Transport Economics and Management*. 2023. Вип. 10(26). С. 34–38. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2023/300138>.
3. Звіт за результатами дослідження впливу діяльності фахівців напрямку соціальної згуртованості на роботу проєктів у громадах / Карітас України. Березень 2025.

4. Кислова О., Кузіна І., Профатілова Л. Функції соціальних мереж в адаптації українських біженців у країнах – членах ЄС. *Migration & Law*. 2025. Т. 5, № 2. С. 49–70. DOI: <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2025-5-2-49-70>.
5. Лехолетова М. М., Дуля А. В., Спіріна В. Є. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2025. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-5>.
6. Сова О. Ю. Конфігурації соціального середовища в контексті резиліентності якості життя населення. *Український соціум*. 2025. № 3(94). С. 13–26. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2025.03.013>.
7. Індекс сталості розвитку організацій громадянського суспільства в Україні: Звіт за 2024 рік / Український незалежний центр політичних досліджень (УНЦПД). 2025.
8. Волонтерство за рік повномасштабної війни: як небайдужі громадяни формують надійний тил для захисників України / Центр демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ). 22 лютого 2023.
9. Спільноти воєнного часу: Дієві та вчасні. Низове громадянське суспільство в Україні – 2022 / Центр Спільних Дій. Київ, 2023.
10. Соціальна згуртованість в Україні: тенденції за даними дослідження reSCORE 2024 в порівнянні з reSCORE 2023 та SCORE 2021 / SeeD, USAID, UNDP. 2024.
11. Approaches to Strengthen the Social Cohesion between Displaced and Host Communities / C. Jayakody et al. *Sustainability*. 2022. Vol. 14, no. 6. DOI: <https://doi.org/10.3390/su14063413>.
12. Kuzmuk O. Subjective and objective dimensions of community resilience at war time (based on the results of a qualitative research analysis). *Scientific Journal of Polonia University*. 2024. Vol. 10(26). DOI: <https://doi.org/10.23856/6522>.
13. Partelow S. Social capital and community disaster resilience: post-earthquake tourism recovery on Gili Trawangan, Indonesia. *Sustainability Science*. 2020. Vol. 16. P. 203–220. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11625-020-00854-2>.
14. Spade D. Solidarity Not Charity. *Social Text*. 2020. Vol. 38. P. 131–151. DOI: <https://doi.org/10.1215/01642472-7971139>.

Kuzmuk O. M. «Bottom-up» resilience: the role of local mutual aid networks in maintaining social cohesion during the full-scale invasion

In the context of prolonged full-scale armed aggression and systemic existential threats facing Ukrainian society, the phenomenon of social resilience transforms from a theoretical construct into a key factor in preserving national subjectivity and the integrity of the social fabric. This article is devoted to the conceptualization of the phenomenon of «bottom-up resilience» as a specific form of social self-organization arising in response to crisis conditions of social functioning. The relevance of the study is driven by the need to overcome existing methodological gaps in domestic and foreign sociology, which traditionally views resilience either through the prism of macro-structural processes (state institutional capacity, critical infrastructure functioning, public administration) or at the micro-level (individual psychological resilience and personal adaptability).

The author argues that the dominance of the binary «macro-micro» opposition leads to dangerous methodological reductionism, leaving the meso-level of social

interaction outside researchers' attention. It is at this level that dynamic processes of mass self-organization unfold, and situational and sustainable volunteer associations, neighborhood communities, and non-institutionalized mutual aid networks are formed. The article demonstrates that these horizontal structures, often based on «weak ties» and informal solidarity practices, played a decisive role in the first months of the invasion and continue to remain the foundation of social cohesion. Ignoring this layer of social reality threatens to distort the understanding of Ukrainian society's survival mechanisms and reduces the predictive value of sociological models of post-war reconstruction.

The methodological basis of the work consists of methods of theoretical generalization, comparative analysis of modern resilience concepts and social capital theories, as well as conceptual modeling of network interactions. The study deconstructs the limitations of existing research strategies and proposes an integrative analysis model focusing on local networks as the central mechanism of social buffering of crisis impacts.

Particular attention is paid to analyzing how spontaneous bottom-up coordination compensates for the dysfunctions of formal institutions under conditions of high uncertainty. The research results demonstrate that «bottom-up resilience» is not merely a reactive response to a threat, but a proactive mechanism for creating new forms of social trust and cohesion. The conclusions of the article have practical significance for developing strategies for post-war community recovery, indicating the necessity of including informal networks in decision-making and recovery management processes, as well as for further improving the methodological toolkit of the sociology of crisis states.

Key words: *social resilience, local mutual aid networks, social cohesion, grassroots self-organization, meso-level of social interaction, volunteer practices, methodology of sociological research, social capital, society in wartime.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025